

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

FRANCIS FUKUYAMA

IDENTITA

TÚŽBA PO
DÔSTOJNOSTI
A POLITIKA
HNEVU

Vznikli rôzne čiastkové formy uznania na základe národa, náboženstva, príslušnosti k sekte, rase, etniku alebo pohlaviu. Vzostup politiky identít predstavuje jednu z hlavných hrozieb, ktorým liberálne demokracie čelia.

Ak nedokážeme nájsť cestu späť k všeobecnejšiemu chápaniu ľudskej dôstojnosti, sme odsúdení na nepretržitý konflikt.

premedia

SVETOVÁ POLITIKA

premedia

FRANCIS FUKUYAMA

IDENTITA

Túžba po dôstojnosti
a politika hnevu

Z angličtiny preložil Samuel Marec

premedia

Francis Fukuyama

IDENTITA

Copyright © 2018 by Francis Fukuyama
Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2019

Translation © Samuel Marec, 2019

All rights reserved

ISBN 978-80-8159-753-4

Pre Juliu, Davida a Johna

Obsah

Predslov	9
1. Politika dôstojnosti	16
2. Tretia časť duše	23
3. Vnútri a navonok	33
4. Od dôstojnosti k demokracii	43
5. Revolúcie dôstojnosti	47
6. Expresívny individualizmus	54
7. Nacionalizmus a náboženstvo	62
8. Nesprávna adresa	74
9. Neviditeľný muž	80
10. Demokratizácia dôstojnosti	89
11. Od identity k identitám	100
12. My, ľudia	115
13. Príbehy ľudského spoločenstva	128
14. Čo treba urobiť?	146
Poznámky	163
Použitá literatúra	175

Predslov

TÁTO KNIHA BY NEVZNIKLA, KEBY SA V NOVEMBRI 2016 PREZIDENTOM Spojených štátov amerických nestal Donald J. Trump. Tak ako mnohých Američanov, aj mňa tento výsledok prekvapil, a tak ako ich, aj mňa trápilo, aký dosah bude mať jeho zvolenie nielen na Spojené štáty, ale na celý svet. V roku 2016 išlo už o druhé veľké volebné prekvapenie; tým prvým bol odhlasovaný odchod Veľkej Británie z Európskej únie v júni toho roku.

Za posledné dve desaťročia som veľa času strávil uvažovaním o vývoji moderných politických inštitúcií: o tom, ako vznikol štát, ako vznikol právny štát a demokratická zodpovednosť za výkon funkcie; ako sa tieto koncepty vyvíjali a navzájom interagovali; a ako nakoniec môže dôjsť k ich rozpadu. Dávno pred Trumpovým zvolením som napísal, že americké inštitúcie korodujú, pretože čoraz väčšiu kontrolu nad štátom majú mocné záujmové skupiny; samotný štát je zároveň zakonzervovaný v pevne stanovenej štruktúre, ktorá sa sama od seba nedokáže zreformovať.

Donald Trump bol v konečnom dôsledku nielen produktom tohto rozpadu, ale zároveň k nemu aj prispel. Jeho kandidatúra sa niesla v znamení príslubu, že ako človek mimo prostredia mocenských štruktúr svoj mandát použije na to, aby systém zmenil a opäť sfunkčnil. Američania mali po krk vzájomných sporov oboch veľkých politických strán a túžili po veľkom vodcovi, ktorý by krajinu opäť spojil a prelomil to, čo nazývam vetokracia – teda schopnosť záujmových skupín zablokovať kolektívnu snahu o presadenie legislatívy. Po rovnakej populistckej vlne sa v roku 1932 do Bieleho domu dostal Franklin D. Roosevelt, ktorý rozhodol o tom, ako bude americká politika vyzerat' najbližšie dve generácie.

S Trumpom súviseli dva problémy, ktoré sa okrem samotného programu týkali aj jeho povahy ako človeka. Po prvé sa dalo očakávať, že jeho ekonomický nacionalizmus povedie k ešte väčšiemu zhoršeniu situácie práve v tých oblastiach, kde sa tešil najväčšej podpore. Uprednostňovanie silných a autoritárskych vládcov namiesto demokratických spojencov bolo jasnou hrozbou pre celý systém medzinárodných vzťahov. Pokiaľ ide o jeho povahu, sotva si možno predstaviť človeka, ktorý by sa na prezidentský post hodil menej ako Donald Trump. Cnosti, ktoré si tradične spájame so schopnosťou viesť krajinu – základná poctivosť, spoľahlivosť, triezvy úsudok, oddanosť verejnému záujmu a spoľahlivý morálny kompas –, absolútne chýbali. Trump sa v priebehu celej svojej kariéry sústreďuje najmä na propagáciu seba samého; porušovanie sľubov a pravidiel považuje za úplne legitímne, ak mu tieto sľuby alebo pravidlá stoja v ceste.

Trump reprezentoval širší trend v medzinárodnej politike, ktorý sa označoval za príklon k populistickému nacionalizmu¹. Populistickí lídri sa legitimitu získanú v demokratických voľbách snažia použiť na upevnenie moci. Charizmaticky tvrdia, že majú priame spojenie „s ľudom“, čo sa často chápe v úzkom etnickom zmysle – v dôsledku toho dochádza k vyčleneniu veľkej časti obyvateľov z národa. Títo populistickí lídri nemajú radi inštitúcie a snažia sa oslabiť systém váh a protiváh, ktorý v liberálnej demokracii obmedzuje osobnú moc vládcu; súčasťou tohto systému sú súdy, legislatíva, nezávislé médiá a štátny aparát nezávislý od politických strán. Medzi ďalších politických lídrov tejto kategórie patria nielen Vladimir Putin v Rusku, Recep Tayyip Erdogan v Turecku, Viktor Orbán v Maďarsku a Jarosław Kaczyński v Poľsku, ale napríklad aj filipínsky prezident Rodrigo Duterte.

Celosvetová orientácia na demokraciu sa začala v polovici 70. rokov minulého storočia; teraz sa však dostala do stavu, ktorý môj kolega Larry Diamond označil za globálny úpadok.² V roku 1970 bolo na celom svete zhruba 35 krajín s demokratickým zriadením, v priebehu nasledujúcich troch desaťročí sa však ich počet zvyšoval a na začiatku nového tisícročia ich bolo takmer 120. Najrýchlejší nárast nastal medzi rokmi 1989 a 1991, keď došlo k pádu komunistických režimov vo východnej Európe a samotnom Sovietskom zväze – v celom regióne nahradili komunistických vládcov demokratické vlády. Zhruba od roku 2005 sa však trend zmenil a celkový počet demokratických krajín začal

klesať. Autoritárske režimy, na ktorých čelo sa dostala Čína, sa medzitým stali sebavedomejšími a začali výraznejšie presadzovať svoje záujmy.

Nie je prekvapujúce, že nové krajiny na ceste k demokracii, medzi ktoré patria Tunisko, Ukrajina a Mjanmarsko, majú problém s vybudovaním fungujúcich inštitúcií; rovnako neprekvapí ani to, že sa liberálna demokracia po amerických intervenciách neujala v Afganistane a Iraku. Návrat Ruska k autoritárskej tradícii možno považovať za sklamanie, nejde však o veľké prekvapenie. Málokto čakal, že ohrozenie demokracie vzíde zvnútra demokracie ako takej, a to v krajinách, ktoré majú dlhú demokratickú tradíciu. Maďarsko zvrhlo komunistický režim ako jedna z prvých krajín východnej Európy. Keď sa stalo členom Severoatlantickej aliancie a Európskej únie, zdalo sa, že sa opäť pripojilo k Európe, ktorej bolo prirodzenou súčasťou – a urobilo to navyše ako krajina, ktorú politológovia označujú za „konsolidovanú“ liberálnu demokraciu. Pod vedením Viktora Orbána a jeho strany Fidesz sa však ako jedno z prvých vydalo podľa samotného Orbána na cestu „neliberálnej demokracie“. Ešte väčším prekvapením však boli výsledky plebiscitov vo Veľkej Británii a Spojených štátoch, v dôsledku ktorých došlo k odhlasovaniu vystúpenia Británie z Európskej únie a zvoleniu Donalda Trumpa za amerického prezidenta. Práve tieto dve krajiny stáli totiž na čele demokratického bloku a patrili medzi architektov moderného liberálneho systému medzinárodných vzťahov; práve tieto dve krajiny stáli pod vedením Ronalda Reagana a Margaret Thatcherovej na čele „neoliberálnej“ revolúcie v 80. rokoch minulého storočia. Teraz sa odklonili smerom k úzkoprsmému nacionalizmu.

Týmto sa dostávam k tomu, ako táto kniha vznikla. Odkedy som v polovici roka 1989 zverejnil esej *Koniec dejín?* a v roku 1992 knihu *Koniec dejín a posledný človek*,³ pravidelne čelím otázke, či ľubovoľná udalosť xy nevyvracia moje tvrdenia. Tou udalosťou pritom môže byť prevrat v Peru, vojna na Balkáne, teroristický útok z 11. septembra, celosvetová finančná kríza, alebo nedávne zvolenie Donalda Trumpa a vlna populistického nacionalizmu, ktorú som opísal vyššie.

Väčšina kritiky pritom vychádza z jednoduchého nepochopenia mojich tvrdení. Slovo *dejiny* som používal v hegelovsko-marxistickom zmysle – teda ako dlhotrvajúcu evolúciu ľuďmi vytvorených inštitúcií. Vhodnými synonymami by boli aj *vývoj* alebo *modernizácia*. Slovo

koniec neznamenal „ukončenie“, znamenalo „cieľ“ alebo „účel“. Podľa Karla Marxa mala na konci dejín povstať komunistická utópia, a ja som len tvrdil, že Hegelova verzia, v ktorej bol dôsledkom vývoja liberálny štát s trhovou ekonomikou, bola pravdepodobnejšia.⁴

Neznamená to, že sa moje názory za ten čas nezmenili. Najkomplexnejšiu reflexiu nájdete v mojich dvoch dielach *Pôvod politického usporiadania* a *Politický poriadok a politický úpadok*, ktoré možno spolu chápať ako pokus o prepísanie *Konca dejín a posledného človeka* na základe toho, ako svetovú politiku vnímam teraz.⁵ Dve najdôležitejšie zmeny v mojom vnímaní sa v prvom rade týkajú toho, aký zložitý je vývoj moderného neosobného štátu, a v rade druhom možnosti, že sa liberálna demokracia začne rozpadáť alebo zaradí spiatočku.

Mojim kritikom však uniklo čosi iné. Nevšimli si, že pôvodná eseja mala na konci názvu otáznik a neprečítali si posledné kapitoly *Konca dejín a posledného človeka*, ktoré sa zameriavali na problém Nietzscheho Posledného človeka.*

Na oboch miestach som poznamenal, že ani nacionalizmus, ani náboženstvo nezmiznú a aj naďalej budú mať vplyv na svetové politické dianie. Tvrdil som, že zmiznúť ani nemôžu, pretože liberálnym demokraciám sa nepodarilo vyriešiť problém *thymos*. *Thymos* je tá časť duše, ktorá túži po dôstojnosti; *isothymia* je túžba po rovnom uznaní; *megalothymia* je túžba byť nadradený. Moderné liberálne demokracie všetkým občanom sľubujú a väčšinou aj poskytujú aspoň minimálnu mieru rovnakého zaobchádzania; vychádzajú pritom z práv jednotlivca a vymožitelnosti práva. Ani to však nie je zárukou, že v demokratickom zriadení budú ľudia rovnako rešpektovaní aj v praxi – týka sa to najmä členov tých skupín, ktoré boli historicky marginalizované. Pocit nedostatku rešpektu môžu mať aj celé krajiny, a to potom vedie k vzostupu agresívneho nacionalizmu; rovnaký pocit môžu mať aj veriaci, ktorí sú presvedčení, že niekto haní ich náboženské presvedčenie. *Isothymia* bude preto aj naďalej viesť k volaniu po rovnakom zaobchádzaní – to sa však pravdepodobne nikdy nepodarí celkom splniť.

* Posledný človek (nem. *Letzter Mensch*) – termín, ktorý vo svojej knihe *Tak vpravil Zarathustra* použil Friedrich Nietzsche ako protiklad nadčloveka (nem. *Übermensch*). Posledný človek je unavený zo života, neriskuje a túži len po pokoji a bezpečí. (Pozn. prekl.)

Ďalším veľkým problémom je megalothymia. Liberálnym demokraciám sa pomerne úspešne darilo starať o mier a prosperitu (hoci to v nedávnej minulosti platí o niečo menej). Tieto bohaté a bezpečné spoločnosti sú doménou Nietzscheho Posledného človeka, „mužov bez hrudníkov“, ktorých život je spojený s nekonečnou honbou za uspokojením svojich konzumných potrieb; vnútri sú však prázdni, pretože nemajú žiadne vyššie ciele ani ideály, za ktoré by boli ochotní nielen bojovať, ale sa aj obetovať. Takýto život každého neuspokojí. Megalothymia je založená na výnimočnosti: na podstupovaní veľkých rizík, na bojoch vo veľkých bitkách, na dosahovaní veľkých cieľov – práve vďaka nim sa totiž jednotlivec môže nadradovať nad ostatných. V niektorých prípadoch to môže viesť k zrodu hrdinských vodcov, ako boli Abraham Lincoln, Winston Churchill alebo Nelson Mandela. V iných prípadoch však z takejto situácie môžu povstať tyrani ako Cézar alebo Hitler alebo Mao, ktorí svoje krajiny privedú najprv do diktatúry a následne do katastrofy.

Keďže megalothymia historicky existovala vo všetkých spoločnostiach, nemožno ju poraziť; môžeme ju len usmerniť alebo formovať. V poslednej kapitole *Konca dejín a posledného človeka* som položil otázku, či moderný systém liberálnej demokracie prepojenej s trhovou ekonomikou poskytne megalothymii dostatočné možnosti na sebarealizáciu. Tento problém si uvedomovali aj zakladatelia Spojených štátov. Tí sa v Severnej Amerike snažili založiť republiku, zároveň však vedeli, ako padla rímska republika a obávali sa problému césarizmu. Riešenie videli v ústavnom systéme váh a protiváh, vďaka ktorému sa moc rozdelí a nikto ju nebude mať v rukách celú. V roku 1992 som napísal, že trhové hospodárstvo poskytuje megalothymii priestor na sebarealizáciu. Podnikateľ môže vďaka nemu nesmierne zbohatnúť a zároveň prispieť k všeobecnej prosperite. Ľudia túžiaci po uznaní sa tiež môžu prihlásiť do súťaže Ironman, alebo prekonať rekordy na himalájskych osemtisícovkách – alebo vybudovať najbohatšiu internetovú firmu na svete.

V *Konci dejín* som vlastne spomenul aj Donalda Trampa; uviedol som ho ako príklad neuveriteľne ambiciózneho jednotlivca, ktorého túžba po uznaní bola bezpečne presmerovaná do podnikateľskej sféry (a neskôr zábavného priemyslu). Vtedy mi nenapadlo, že o dvadsaťpäť rokov mu úspech v podnikaní a status celebrity stačiť nebudú, roz-

hodne sa vydať na politickú dráhu a stane sa prezidentom. Ani to však nie je v rozpore s mojím všeobecným argumentom o potenciálnych budúcich hrozbách, ktorým bude liberálna demokracia čeliť; nie je to ani v rozpore s ústredným problémom, ktorým je thymos v liberálnej spoločnosti.⁶ História je plná postáv ako Cézar, Hitler alebo Perón, pod ktorých vplyvom sa celé spoločnosti vydali po nebezpečnej ceste a na jej konci ich čakala vojna alebo ekonomický úpadok. Aby sa títo jednotlivci presadili, ťažili z hnevu obyčajných ľudí presvedčených, že ich národ, náboženstvo alebo spôsob života nepožíva dostatočnú vážnosť. Megalothymia a isothymia sa tak úspešne spojili.

V tejto knihe sa vraciam k témam, ktorým som sa začal venovať v roku 1992 a odvtedy o nich aj píšem: thymos, uznanie, dôstojnosť, identita, imigrácia, nacionalizmus, náboženstvo a kultúra. Jej súčasťou je aj prednáška Lipset Memorial Lecture o imigrácii a identite, ktorú som mal v roku 2005, a ženevská prednáška pre Latsis Foundation z roku 2011, ktorá sa týkala imigrácie a európskej identity.⁷ V niektorých častiach sa v tejto knihe viac alebo menej opakujú pasáže z mojich predchádzajúcich diel. Ak máte pocit, že sa opakujem, ospravedlňujem sa; som si pomerne istý, že len málokto svoj čas obetoval na to, aby túto argumentačnú líniu sledoval, a preto je užitočné sformulovať ju do koherentnej tézy, ktorá sa týka súčasného diania.

Požiadavka po uznaní identity jednotlivca je strešný koncept, ktorý zjednocuje väčšinu toho, čo sa dnes vo svetovej politike odohráva. Neobmedzuje sa len na politiku identít, ktorá je témou v univerzitných kampusoch, alebo na biely nacionalizmus, ktorý vyprovokovala – týka sa aj širších fenoménov, medzi ktoré patria vzostup staromódneho nacionalizmu a politického islamu. Budem tvrdiť, že veľa toho, čo bežne považujeme za ekonomickú motiváciu, je v skutočnosti ukotvené v túžbe po uznaní, a ekonomickými prostriedkami teda neuspokojiteľné. Od toho sa zas odvíja aj odpoveď na otázku, ako sa vyrovnat' s dnešným populizmom.

Hnacím motorom ľudskej histórie bol podľa Hegla boj o uznanie. Tvrdil, že jediným racionálnym riešením túžby po uznaní je všeobecné uznanie, v ktorom sa uznania dočká dôstojnosť každého jednotlivca. Ako protiklady voči všeobecnému uznaniu odvtedy vznikli rôzne čiastkové formy uznania na základe národa, náboženstva, príslušnosti k sekte, rase, etniku alebo pohlaviu; proti všeobecnému uznaniu

vystúpili aj jednotlivci, ktorí túžili po tom, aby ich okolie uznalo za nadradených. Vzostup politiky identít v moderných liberálnych demokraciách predstavuje jednu z hlavných hrozieb, ktorým tieto demokracie čelia – a ak nedokážeme nájsť cestu späť k všeobecnejšiemu chápaniu ľudskej dôstojnosti, sme odsúdení na nepretržitý konflikt.

Za komentáre k rukopisu by som chcel poďakovať mnohým priateľom a kolegom: Sheri Bermanovej, Gerhardovi Casperovi, Patrickovi Chamorelovi, Markovi Cordoverovi, Katherine Cramerovej, Larrymu Diamondovi, Bobovi Faulknerovi, Jimovi Fearonovi, Davidovi Fukuyamovi, Samovi Gillovi, Anne Gryzmalovej-Bussovej, Margaret Leviovej, Markovi Lillovi, Kate McNamarovej, Yaschovi Mounkovi, Marcovi Plattnerovi, Lee Rossovi, Susan Shellovej, Stevovi Stedmanovi a Kathryn Stonerovej.

Špeciálne poďakovanie si zaslúži Eric Chinski, môj redaktor vo vydavateľstve Farrar, Straus and Giroux, ktorý so mnou neúnavne pracoval už na niekoľkých knihách. Jeho zmysel pre logiku a jazyk a jeho široký prehľad v dôležitých oblastiach mi pri písaní tejto knihy nesmierne pomohli. Vďačný som aj za podporu, ktorú mi nielen pri tejto, ale aj pri predchádzajúcich knihách poskytol Andrew Franklin z vydavateľstva Profile Books.

Ako vždy ďakujem svojim literárnym agentom Esther Newbergovej z International Creative Management a Sophie Bakerovej z Curtis Brown, ako aj všetkým ich spolupracovníkom a spolupracovníckam. Moje knihy sa vydania v Spojených štátoch a po celom svete dočkali hlavne ich zásluhou.

Poďakovať by som chcel aj svojim výskumným asistentom Ane Urgilesovej, Ericovi Gilliamovi, Russellovi Claridovi a Nicole Southardovej, ktorí mi nesmierne pomohli pri práci s materiálmi dôležitými pri tvorbe tejto knihy.

Za podporu som vďačný rodine a najmä manželke Laure, ktorá bola poctivou čitateľkou a kritičkou všetkých mojich kníh.

Palo Alto a Carmel-by-the-Sea, Kalifornia

POLITIKA DÔSTOJNOSTI

NIEKEDY OKOLO ROKU 2015 DOŠLO VO SVETOVEJ POLITIKE K DRAMATICKEJ zmene.

Obdobie od začiatku 70. rokov 20. storočia až do obdobia krátko po roku 2000 sa nieslo v znamení toho, čo Samuel Huntington nazval „tretou vlnou“ demokratizácie: počet krajín, ktoré bolo možné považovať za zastupiteľské demokracie, stúpol zo zhruba 35 na viac ako 110. V tomto období sa liberálna demokracia vo väčšine sveta stala štandardnou formou vlády – a ak to neplatilo, tak krajiny prinajmenšom ašpirovali na to, aby sa zásadami liberálnej demokracie riadili.¹

Súčasne s týmito zmenami v politických inštitúciách sa prehĺbovala vzájomná ekonomická závislosť medzi jednotlivými krajinami, ktorú nazývame aj globalizácia. Tá sa opierala o liberálne ekonomické inštitúcie, medzi ktoré patrila napríklad Všeobecná dohoda o clách a obchode a jej nástupca Svetová obchodná organizácia. Dopĺňali ich regionálne obchodné dohody ako napríklad Európska únia a Severoamerická dohoda o voľnom obchode. Počas tohto obdobia prebehla miera rastu medzinárodného obchodu a investícií mieru rastu celosvetového hospodárstva a vo všeobecnosti sa považovala za hlavný hnací motor prosperity. Od roku 1970 do roku 2008 vzrástla svetová produkcia tovaru a služieb štvornásobne a rast sa dotkol prakticky všetkých častí sveta; počet ľudí žijúcich v rozvojových krajinách v extrémnej chudobe sa v rovnakom období znížil zo 42 percent všetkých

obyvateľov v roku 1993 na 17 percent v roku 2011. Úmrtnosť detí do piatich rokov dosahovala v roku 1960 až 22 percent; v roku 2016 to už bolo menej ako 5 percent.²

Z tohto liberálneho usporiadania sveta však neťažili všetci. V mnohých krajinách – a najmä v rozvíjajúcich sa demokraciách – došlo k dramatickému zvýšeniu nerovnosti a z rastu tak ťažila privilegovaná elita, ktorej určujúcim znakom bolo najmä vzdelanie.³ Keďže rast priamo súvisel s rastúcim objemom tovaru, peňazí a migrujúcich ľudí, došlo aj k výrazným a rušivým spoločenským zmenám. V rozvojových krajinách sa zrazu do veľkých miest sťahovali vidiečania, ktorí predtým nemali prístup k elektrickému prúdu; získali možnosť nielen sledovať televíziu, ale cez mobilné telefóny sa aj pripojiť k internetu. Pracovné trhy sa prispôbili novým podmienkam a zo svojich domovských krajín sa do zahraničia vydali desiatky miliónov ľudí; tí verili, že práve v zahraničí nájdu lepšie uplatnenie nielen pre seba, ale aj pre ostatných členov rodiny. Niektorí utekali naopak preto, aby unikli neznesiteľným podmienkam, ktoré v ich domovských krajinách vládli. V Číne, Indii a ďalších krajinách vyrástla obrovská stredná trieda, ale jej práca bola kedysi prácou staršej strednej triedy v rozvinutých krajinách. Výroba sa z Európy a zo Spojených štátov systematicky presúvala do východnej Ázie a iných regiónov s nízkymi výrobnými nákladmi. Ekonomika sa zároveň čoraz viac orientovala na služby a muži tak prichádzali o prácu na úkor žien; manuálnych pracovníkov začali nahrádzať stroje.

Od polovice nultých rokov 21. storočia sa pohyb smerom k čoraz otvorenejšiemu a liberálnejšiemu svetu začal spomaľovať, až sa nakoniec otočil. Táto zmena nastala v rovnakom čase ako dve finančné krízy: tá prvá vypukla v roku 2008 na americkom hypotekárnom trhu a viedla k celosvetovej hospodárskej kríze; tá druhá zas ohrozovala euro a Európsku úniu a jej príčinou bola neschopnosť Grécka splácať svoje záväzky. V oboch prípadoch viedli opatrenia elít k veľkému ekonomickému prepadu, vysokej nezamestnanosti a pre milióny obyčajných pracujúcich po celom svete aj k poklesu príjmov. Keďže najlepšimi príkladmi týchto kríz boli Spojené štáty a Európska únia, utrpela aj reputácia liberálnej demokracie ako takej.

Akademik a odborník na demokraciu Larry Diamond obdobie po kríze charakterizoval ako „roky ústupu demokracie“; v porovnaní s ma-

ximami spred niekoľkých rokov počas nich došlo prakticky vo všetkých častiach sveta k poklesu počtu krajín s demokratickým zriadením.⁴ Autoritárske režimy, na ktorých čelo sa dostali Čína a Rusko, sa stali sebavedomejšími a začali výraznejšie presadzovať svoje záujmy. Čína začala presadzovať svoj „čínsky model“, podľa ktorého cesta k rozvoju a bohatstvu nemusela nevyhnutne byť demokratická, zatiaľ čo Rusko začalo útočiť na liberálnu dekadenciu Európskej únie a Spojených štátov. Mnohé krajiny, ktoré sa v 90. rokoch minulého storočia zdali úspešnými liberálnymi demokraciami, sa posunuli smerom k autoritárskym formám vlády. Platí to pre Maďarsko, Turecko, Thajsko a Poľsko. Arabská jar viedla v roku 2011 v mnohých krajinách k zvrhnutiu diktátorských režimov, ale očakávania, že ich nahradia demokratickejšie formy vlády, sa absolútne nenaplnili – vzápätí totiž vypukli občianske vojny v Líbyi, Jemene, Iraku a Sýrii. Po útokoch na dvojičky vzrástol počet teroristických útokov a americká invázia do Afganistanu a Iraku tento problém vyriešiť nedokázala. Naopak – vznikol Islamský štát a stal sa symbolom pre islamistov, ktorí boli presvedčenými nepriateľmi liberalizmu a na presadenie svojho pohľadu na svet neváhali použiť násilie. Okrem životaschopnosti, ktorú Islamský štát preukázal, bolo pozoruhodné aj to, že mnohí mladí moslimovia boli v mene boja zaň ochotní opustiť svoje pomerne dostačujúce životné podmienky na Blízkom východe alebo v Európe a odcestovať do Sýrie.

Prekvapujúcejšie a azda aj dôležitejšie však boli dva neočakávané volebné výsledky, ktoré priniesol rok 2016: rozhodnutie Veľkej Británie o vystúpení z Európskej únie a zvolenie Donalda J. Trampa za prezidenta Spojených štátov amerických. V oboch prípadoch bola dôležitým faktorom ekonomická situácia, ktorá sa týkala najmä robotníckej triedy – tá sa totiž stala obeťou deindustrializácie a s ňou súvisiacej nezamestnanosti. Rovnako dôležitý však bol aj odpor k pokračujúcej rozsiahlej imigrácii, ktorá domácim nielen brala prácu, ale narúšala aj stáročia platnú kultúrnu identitu oboch krajín. Protiimigračné a protieurópske strany zaznamenali nárast popularity v mnohých rozvinutých krajinách; najlepšimi príkladmi sú francúzsky Národný front, holandská Strana za slobodu, Alternatíva pre Nemecko a rakúski Slobodní. Celý starý kontinent sa zmietať v strachu z islamistického terorizmu; zároveň prebiehali diskusie o zákaze verejných prejavov moslimskej identity, teda o zákaze nosenia buriek, nikábov a burkín.

V 20. storočí bola politika rozdelená pozdĺž pravo-ľavého spektra a toto rozdelenie definovali ekonomické otázky: ľavica žiadala väčšiu rovnosť, pravica väčšiu slobodu. Progresívna politika oslovovala robotníkov a odborové zväzy a mala podobu sociálnodemokratických strán, požadujúcich lepšiu sociálnu ochranu a prerozdelenie plodov ekonomického rastu. Pravica sa pre zmenu v prvom rade sústredila na zmenšenie štátu a podporu súkromného sektora. Zdá sa však, že v druhom desaťročí 21. storočia toto rozdelenie v mnohých regiónoch zoslablo na úkor hnutí zdôrazňujúcich identitu. Ľavica sa viac ako na ekonomickú rovnosť sústredila na podporu záujmov rôznych skupín, ktoré vnímala ako marginalizované – černochovej, imigrantov, ženy, Hispáncov, LGBT komunitu, utečencov a podobne. Z pravice sa medzičasom stávajú patrioti, ktorým záleží na ochrane tradičnej národnej identity, teda identity, ktorá je často explicitne spojená s rasou, etnicitou a náboženstvom.

Podľa dlhodobej tradície pochádzajúcej najneskôr z čias Karla Marxa je politický boj odrazom ekonomických konfliktov, a teda vlastne bojom o podiel zo zisku. Áno, časť príbehu po roku 2010 skutočne vyzerá práve takto; v dôsledku globalizácie totiž množstvo ľudí z celkového rastu, ku ktorému došlo po celom svete, nevyťažilo nič. Od roku 2000 do roku 2016 nezaznamenala až polovica Američanov žiaden nárast reálnych príjmov; podiel najbohatšieho jedného percenta sa však z 9 percent HDP v roku 1974 zvýšil na 24 percent v roku 2008.⁵

Materiálny dostatok je síce dôležitý, ale ľudí v ich konaní motivujú aj iné veci, a práve tieto motívy omnoho lepšie vysvetľujú protichodné udalosti, ku ktorým v súčasnosti dochádza. Môžeme to nazvať aj politika hnevu. Prípadovej je mnoho a sú rozličné, vo všeobecnosti však platí, že sa tomu-ktorému politickému lídrovi podarilo svojich podporovateľov zmobilizovať na základe tvrdenia, že niekto urazil, znevážil alebo iným spôsobom napadol ich dôstojnosť. Tento hnev je stelesnením požiadavky po verejnom uznaní dôstojnosti dotknutej skupiny. Ponížená skupina, ktorá žiada obnovenie svojej dôstojnosti, má omnoho silnejší emočný náboj ako ľudia, ktorých cieľom sú len ekonomické výhody.

A tak ruský prezident Vladimir Putin hovorí o tom, akou tragédiou bol rozpad bývalého Sovietskeho zväzu a ako Európa a Spojené štáty zneužili oslabenie Ruska v 90. rokoch 20. storočia na to, aby